

יסורי עלייה לארץ ישראל באיגרת

תימנית

יהודה רצהבי

עליית יהודים מתימן לארץ ישראל לא פסקה גם לאחר הגלות והחורבן. מפעם לפעם עקרו יחידים מתימן לארץ האבות, כשהתנאים היו כשרים לכך. עליית ביל"ו בסוף המאה הי"ט הגיעה לתימן בצורת שמועה, ש'רשיל' (הוא רוטשילד) מחלק קרקעות חנם בארץ ישראל. ואז החלה עליית בני-תימן בחבורות לא"י. ומשהחלה לא פסקה עד ימינו. עד מלחמת העולם הראשונה לא היה המעבר מתימן לא"י כרוך בקשיים: שתי הארצות כלולות היו באימפריה העות'מאנית, ואדם רשאי היה להעתיק מושבו, מארץ אל ארץ, בגבולות האימפריה, ללא קשיים של רשיונות כניסה ושל אישורים רפואיים של גיל ובריאות. אבל כמובן היו קשיים של קליטה ופרנסה. מלאכות ואמנויות שהיו בידי עולי-תימן לא היה להם ביקוש בארץ, מחמת שעמדו ברמה של ימי הביניים. ואז שלחו ידם במלאכות מפרכות שלא היו קופצין עליהן: בירושלים – חציבת אבנים בסלעים, פיסולן ועמיסתן לאתר הבנייה. במושבות – עבודה בשדה, בפרדס ובכרם, תוך תחרות עם הערבים שהחזיקו מלאכות אלו בידם.

הקשר היחיד שהיה בין גוליית'ימן לגאוליית'ימן בארץ היה של מכתבים ואיגרות, והוא שכיוון את העלייה מתימן לארץ: כשהיו התנאים נוחים זרמה העלייה בקצב גדול, ולהפך – נצטמקה. בתקופת המנדט נערמו קשיים גדולים: רשיונות העלייה מצומצמים היו, וכרוכים באישורים של גיל צעירות ובריאות מלאה.

האיגרת, הרואה כאן אור לראשונה, היא של אב המתייסר ביסורי עלייה נוראים אל בנו היושב בארץ ישראל. האב שוטח לפני בנו כל שעבר עליו ומבקש עזרתו. תאריכה הרשום בראשה הוא כסליו תש"ז (חנוכה, דצמבר 1946), דהיינו כשנה ומחצה לפני קום המדינה. וממנה יש ללמוד מה נתנה המדינה ליהודי העולם כשפתחה לפניה את שערי המדינה לרווחה, ואף סיעה בידם להיקלט. האיגרת, בתבניתה ובסגנונה, היא דוגמה למופת של האיגרת שהיתה מקובלת בתימן כל הדורות, אך יצאה מכלל שימוש בחיים החדשים בארץ ישראל. היא עשויה שלושה חלקים: פתיחה, גוף האיגרת וחתימה. הפתיחה כוללת ברכות למכותבים. גוף האיגרת מוקדש לעניינים האקטואליים שהביאו לכתיבתה. סגנונה אופייני לבני תימן, המחבבים בכתיבתם מליצה וחרוז, בעיקר בפתיחה ובחתימה של המכתב.

* תודתנו למנשה עזני על עזרתו בהתקנת התעודה לדפוס.

בגוף האיגרת מפרט הכותב את הסבל הגופני והרוחני שנפלו בחלקו. קשה מכולם היה חילול דת ישראל של הכותב לאונסו, עקב האיסור שגורו שליטי עדן הבריטים, על יהודים להיכנס לעדן. ומתוך אמונה שבעדן יזכו העולים לעלות לארץ, נהגו בפומבי כמוסלמים לכל דבר, וחיללו דת ישראל בפרהסייה. מעלה נוספת לאיגרת, שהיא מפרטת מחירי מזון וכסות שהאמירו בתימן. הסבל הנורא, שעבר על הכותב, מאשר מאמר חכמים, שארץ ישראל היא אחד משלושה דברים הנקנים על ידי יסורין.¹

עשיתי כמיטב יכולתי להאיר את האיגרת בהערות ובתרגום החלק הערבי שבה. הרשיתי לעצמי להוסיף לה סימני פיסוק לצורך הקלה על הקוראים.

לא מצאתי טעם להאריך במיצוי תוכן האיגרת, והקורא יעמוד על כך מקריאת גוף האיגרת.

נוסח האיגרת

היום יום רביעי כ"ו לחודש כסליו שנת תש"ז
אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני²

ש"ש³ רב / אשורי וערב⁴ / ממזרח וממערב / מצו"מי⁵, יאתה ויקרב / אלמול הבן הנאהב /
יחיא נ' סאלם רצאבי יצ"ו⁶ והבת הנעימה בנת בנת⁷ מ"ו יוסף אלהומי צאחב בלאד
אַרְחָב⁸ ת"מ⁹

נודיע לכם שאנחנו בקו הבריאות, תלי"ת,¹⁰ אין לנו חוסר רק ראות פניכם הנעימים והייקרים. אחדש"ו¹¹ נודיע שאנחנו כבר נסענו מבתינו ומכרנו כל אשר לנו, ומסרנו נפשינו לשי"ת¹² לקדש עצמינו לזכות לעלות אל הארץ הקדושה. ולא רצה השי"ת לנו / ולא נשלם הצער והיגון מעלינו / לכן קבלנו מאת השי"ת כל הצרות שתלאונו.¹³ / ראשונה:

- 1 בבלי, ברכות ה ע"א.
- 2 נוסחה מקובלת בראשי איגרות שנשלחו מתימן לארץ ישראל (מקורה: תהלים קלז, א). ויש לזכור שבלשון בני תימן "ירושלים" הוא כינויה של ארץ ישראל כולה.
- 3 שלום שלום.
- 4 דהיינו בלשונות העברית והערבית.
- 5 מצפון ומים.
- 6 ישמרו צורו ויוצרו.
- 7 בת בת – דהיינו נכדה.
- 8 איש מחוז ארחב. כלומר, תושב ארחב, שהוא ישוב הסמוך לצנעא הבירה.
- 9 תבורך מנשים – ברכה מקובלת לאשה (על פי שופטים ה, כד).
- 10 תהלה לה, יתברך.
- 11 אחר דרישת שלומכם וטובתכם (על פי דברים כג, ו).
- 12 לשם יתברך.
- 13 פעל מן השם "תלאה".

נסיעתנו מבתינו / שנייה: מכירת כל אשר לנו / שלישי: ענוי הדרך. רביעית: שלא זכה אותנו השם אחר כל אלו הצער.¹⁴ חמישית: חזרתנו אל ארצינו, בידים ריקנים, לחרפה וללעג בין העמים.¹⁵ וחי' נאמר עלינו מאמר ש"הע"ה כש"ע קכש"ב.¹⁶ ולא תאמרו שאנו מיהרנו לחזור לארצינו לא חזרנו אלא אחר שנה ראשונה. ישבנו פעם א' באלצ'אלע משך חודש וחצי. ואח"ך הוציאו אותנו ביד רמה. ויצאנו בפחי נפש בוכים ומבכים. וישבנו פעם שנייה משך עשרה חדשים עד שכלינו מה שבידינו, ולא נשאר לנו לא כסות על בשרינו ולא מאכל בבטנינו. וכתבנו כמה מכתבים מן אלצ'אלע ומן קעטפה,¹⁷ ולא בא אלינו מכס אפי' תשובת מכתב אחד. אח"ך נסנו על נפשינו מרוב הדוחק ומן החולי שבבני אדם. ולא נשאר אלא קצת מבני אדם. מהם מתו מן החולי, ומהם חזרו לביתם, ומהם נמצאו עדיין בקעטבה. יש מהם הניח אביו ואנשי ביתו בקעטבה, ונס על נפשו מפני הרעב ולא ידעו אנה הלך. ויש מהם מסר נפשו ונסע לעיר עדן ואכל מאכלות אסורות וחלל שבתות, לפי שאין רשות לבני אדם ליסע לעיר עדן דווקא ליהודים בלבד. לכן מי שהוא רוצה ליכנס לעיר עדן בתחלה יגלח ראשו וסימניו, וימכר תפלינו וטליתו, ואח"ך ילך עם הגוים, ומה אָכלו אָכל עמהם. ואם הלכו להתפלש¹⁸ הלך עמהם. ואם אמרו לו להתפלש על המשוגע¹⁹ אינו יכול למאן שבביל שלא ידעו שהוא יודי²⁰ ואחר שיבוא לעיר עדן עדיין הוא בנס אם ימצא פרנסה לפרנס עצמו, אם לאו. ואח"ך עומד הוא בנס אם יזכה לעלות לארץ הקודש, אם לאו, או יחזור לארצו, לפי שרוב בני אדם יצאו מעיר עדן בלי לבוש, בלי מאכל, ולא מצאו מנוחה / אלא יגון ואנחה / וחי' שצווה אותנו השי"ת לעבור על דתינו ולעבור על כל המצות, ונכנס לארץ הקודש. לכן מצפים ומיחלים לתשועת השי"ת עד אשר יאמר לאסורים צוב"ה,²¹ ויזכה אותנו השי"ת ליראות פנים בפנים תוך ציון וירושלים, בבי"א וכי"ר.²²

אלאן יא ולדי, לא תעתב עלינא אן אחנא אכת'רנא עליכם אלהדאר. אלא חבינא נערפכם במא גרא לנא ובגיירנא מת'לנא. אלאן אלחמד ואלשכר לאלהנא עלא אלעאפיה. מא אלתעב ואלצ'גר מא עאד לה וצף. מא נדרי מא נשכי ולא יכפי אלמדאד ולא אלביאץ' אלמדאד ואלביאץ' עינגח ואלשוכא מא עינגח. יסיר ישקא אלאנסאן טול אליום וחצל רבע. מא ידרא פי מא יקלבה פי חב או פי מצרוף או פי כסוה ומא בלא, באלבכית אדי' לקי שקא. ואלא גזיל אלנאס ילוי טול אליום ומא אחד יקול לה מנין אנת. אלאן יא ולדי

14 הכוונה לעלייה לארץ ישראל.

15 המוסלמים בתימן.

16 שלמה המלך עליו השלום "ככלב שב על קאו כסיל שוגה באולתו" (משלי כו, יא). תודה לדי"ר אורי מלמד שפענח את ראשי התיבות.

17 ערים בדרום תימן, בדרך לעיר החוף עדן, שממנה הפליגו העולים לארץ ישראל.

18 להתפלש – להתפלל. לשון גנאי בפי בניית'ימן.

19 כינויו של נביאיהאסלאם בלשון יהודיית'ימן.

20 יודי – כתיב של "יהודי" בגלל שם היהיה הכלול בו.

21 צאו ולאשר בחשך הגלו (ישעיה מט, ט).

22 במהרה בימינו, אמן וכן יהי רצון.

כול אלנאס ביד'כרו אהלהם ואנתו מא זאד ד'כרתוני ואחנא יא ולדי לו תשוף כ'ף גרא עלינא מרצ'נא ולא זאד צטקנא נצאל ביותנא אלן מכ'אליס מא זאד לקינא נ'טי אצ'הרנא מן ד'ראע בז אביץ' בקרש²³ ועאד אלבו אלת'אני אגילא ואלחב מן רבאעיי²⁴ ותלאתה אנפאר²⁵ בקרש ובר כד'אלך שעיר רבאעי ונץ קלא סער אלבר ועתר כד'אלך סמן נץ רטל²⁶ בקרש וכולהא אלמצאריף ג'אלייה, כם נחסוב לכם ומא גהדה אלנאסאן ואן עיגי אלרבע אלקרש.²⁷

וכן²⁸ ואתם שלום, ואין להאריך כ"אבה"ו.²⁹ פרישת [שלום] מן אמך חמאמה בנת יצחאק עואץ' ובנאתה³⁰ סעדה ונעמה וחמאמה וווגהא³¹ סאלם סעיד אגהסי וולאדה סאלם סעיד ומרתה וולדה³² סעיד וכלל אנשי הבית מגדולם ועד קטנם אלף אלפי שלום טובה וברכה. ואלי אלי פי אלגואב חאל איצאלה לדיכם.³³ ושלום

23 קרש – מטבע של כסף טהור.

24 רבאעי – מידת היבש: שמונה נפר; נפר – מידת היבש. מלוא חפניים.

25 אנפאר – צורת רבים של "נפר".

26 הרוטל שיעורו כחצי ק"ג.

27 תרגום: ועתה, בני, אל תתרעם עלינו על שהרינו לדבר. אך חפצנו להודיעכם מה שאירע לנו ולאחרים כיוצא בנו. עתה השבח והתודה לאלהינו על בריאותנו. אשר לעמל ולליאות אין לתארם. איננו יודעים על מה להתאונן. לא יספיקו לכך הדיו והנייר, הם יכלו והתלונות לא יכלו. אדם עובד כל היום ואינו משתכר כדי רבע מצרכיו. אינו יודע במה להמירו, בתבואה או במצרכי מזון; בכסות ובדברים שבלו. והכל תלוי במזל אם ימצא עבודה. ואם לאו, הרי הנכבדים שבבריות ששוטטים כל היום, ולא יימצא אדם שיאמר להם מהיכן אתם [כלומר, יגלה התעניינות בהם – י"ר]. עתה, בני, כל הבריות זוכרים את משפחותיהם, ואתם חדלתם לזכור אותי. ואנחנו, בני, לו תראה מה שעבר עלינו: חלינו ולא האמנו שנגיע לבתינו. עתה אנחנו עירומים מבגד. לא מצאנו עוד במה לכסות גופותינו. אָמָה בד לבן מחירה קרש. הבד האחר יקר יותר. התבואה – רבאעי ושלושה נפר – מחירה קרש. וכן החטה. השעורים – רבאעי וחצי [בקרש]. הפולים כמחיר התבואה. וכן האפונה. השמן – חצי רוטל בקרש. וכל המצרכים יקרים, ומה טעם לפרט לכם החשבון. ומה כח האדם להשיג רבע הקרש.

28 וכן – יש להגיה "ובכן". לשון חתימה באיגרות תימן.

29 כי אם בשלומך הטוב והנעים.

30 ובנותיה.

31 ובעלה.

32 ואשתו ובנו.

33 באלהים, באלהים באלהים, לגבי המענה, מיד בהגיע המכתב אליכם. כפילות או שילוש שם ה' הוא פורמולה לזירוז תשובה על מכתב.

